

СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

На основі систематизації наукових поглядів розкрито сутність людського капіталу. Обґрунтовано зростаюче значення людського капіталу, його якості у забезпеченні економічного зростання та конкурентоспроможності країн, що засвідчує важливість соціальних інвестицій та соціальних інновацій. Визначено зв'язок між піднесенням ролі людського капіталу та інноваційним соціальним розвитком, який позначається на умовах розвитку населення та розширенні можливостей самореалізації у праці та самозабезпечення. Запропоновано концептуальну схему підвищення якості людського капіталу на основі визначення та реалізації пріоритетів інноваційного соціального розвитку.

Ключові слова: *Людський капітал, якість, соціальні інвестиції, соціальні інновації, інноваційний соціальний розвиток.*

На основе систематизации научных взглядов раскрыта сущность человеческого капитала. Обосновано возрастающую роль человеческого капитала, его качества в обеспечении экономического роста и конкурентоспособности стран, что подтверждает важное значение социальных инвестиций и социальных инноваций. Определена зависимость между повышением роли человеческого капитала и инновационным социальным развитием, которое влияет на условия развития населения и расширение возможностей самореализации в труде и самообеспечения. Предложена концептуальная схема повышения качества человеческого капитала на основе определения и реализации приоритетов инновационного социального развития.

Ключевые слова: *Человеческий капитал, качество, социальные инвестиции, социальные инновации, инновационное социальное развитие.*

On the base of the systematization of the scientific opinions, the essence of the human capital has been revealed. An increasing role of the human capital, its quality characteristics in order to provide the economic growth and competitiveness of the countries have been grounded, that proves the importance of the social investments and social innovations. The connection between the increasing role of the human capital and innovative social development, which influences the terms of development of the population and the expanding of the opportunities of the self-realization in labour and self-sufficiency has been defined. The conceptual scheme of the increase of the human capital quality on the base of the determination and realization of the priorities of the innovative social development has been proposed.

Keywords: *Human capital, quality, social investments, social innovations, innovative social development.*

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, загострення конкурентної боротьби змушують країни світу постійно знаходитися у пошуку шляхів економічного зростання, прискорення інноваційного розвитку економіки. Головним джерелом конкурентних переваг в цих умовах стає саме людський капітал, розвинений за допомогою соціальних інвестицій, сформована на основі інноваційного соціального розвитку здатність зайнятого населення до засвоєння та розробки нових знань, високопродуктивної праці з елементами творчості. Передумови конкурентних переваг забезпечуються в передових країнах, передусім, завдяки формуванню людського капіталу (ЛК) високої якості в межах інноваційного соціального розвитку. Для України, яка обрала шлях модернізації економіки [18], проблема вдосконалення розвитку ЛК набуває гостроти у зв'язку з низькою конкурентоспроможністю держави на світових ринках високотехнологічної продукції, уповільненням темпів економічного зростання, демографічною кризою, занепадом соціальної сфери, традиційною недооцінкою ролі соціальної політики. Пошук шляхів розв'язання цієї проблеми потребує поглиблення досліджень сутності ЛК та його ролі у контексті інноваційного соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Людський капітал різноаспектно досліджували у своїх працях зарубіжні (Т. Шульц, Г. Беккер, Дж. Кендрік, Ф. Махлуп, Капелюшніков Р. І., Корчагин Ю. А.) та українські науковці (В. Антонюк, О. Грішнова, А. Колот, Е. Лібанова, Т. Заяц, В. Новіков, О. Новікова, В. Онікієнко та ін.). Водночас, теоретичний аналіз свідчить, що у вітчизняній науковій літературі не вистачає досліджень людського капіталу у контексті забезпечення інноваційного соціального розвитку. Останнє набуває особливого значення у зв'язку з актуалізацією проблеми розвитку ЛК на етапі модернізації економіки.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у систематизації наукової думки щодо сутності та ролі людського капіталу, визначенні його тісного взаємозв'язку із процесами соціального розвитку. Для досягнення визначеної мети необхідно: по-перше, здійснити аналіз наукових поглядів щодо сутності ЛК, запропонувати авторську версію трактування ЛК; по-друге, обґрунтувати зв'язок ЛК та інноваційного соціального розвитку; по-третє, враховуючи протиріччя у розвитку ЛК, обґрунтувати необхідність запровадження інноваційного підходу до соціального розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел довів, що поява категорії «людський капітал» стало певною відповіддю на виклики часу, які вимагають інновацій та прискорення економічного розвитку за умов вичерпаності екстенсивних чинників розвитку, зміни технологічних укладів. У багатьох публікаціях появу категорії «людський капітал» часто пов'язують з ім'ям Нобелівських лауреатів, американських дослідників Т. Шульца і Г. Беккера, які розробили теорію ЛК у другій половині ХХ ст. [1, с.13]. Водночас, не зменшуючи цінність їх наукового внеску як фундаторів теорії ЛК, зауважимо, що є підстави вважати, що уявлення про «людський капітал» та його роль в економіці з'явилися значно раніше.

З нашої точки зору, підґрунтя сучасних уявлень про роль ЛК у розвитку держави було закладено в далекому минулому. Ще до нашої ери мислителі Стародавнього світу Аристотель, Ксенофонт, Конфуцій, Платон, Сократ зосереджували увагу на вагомій ролі освіти, знань і вмінь, накопичення трудового досвіду для розвитку господарства, поліпшення соціальних умов життєдіяльності [2, с. 15; 3, с. 68; 4, с. 23, 43, 46].

Починаючи з ХVIII ст. одночасно зі становленням ринкової економіки у працях окремих видатних економістів та філософів (К. Сен-Сімон, Р. Оуен, В. Петті, А. Сміт, Ж. Батист Сей та ін.) з'являється наукова думка про сприйняття нагромадження знань і вмінь людини у сенсі різновиду капіталу. Пояснення бачимо в тому, що такі людські якості, як знання, вміння, майстерність стали найбільш затребуваними саме з появою ринку.

На тлі бурхливої промислової революції, швидкого розвитку промисловості в Європі, зріс попит на нові знання та спеціальні вміння, застосування на практиці перших наукових досягнень та відкриттів. Саме тому економісти та філософи ХVIII-XIX ст. не тільки все більшу увагу приділяють ролі знань, освіти, професійного навчання, поділу праці, зростанню її продуктивності, а й виступають в ролі соціальних реформаторів. В ці часи Р. Оуен і К. Сен-Сімон науку, освічених людей називають двигуном прогресу. При цьому, як свідчить історія економічної думки, Р. Оуен одним із перших висловив думку про важливість інвестицій у людський капітал, необхідність «створити для праці комфортні і красиві умови, які б подвоїли її силу» [5, с. 316]. В. Петті висунув ідею оцінювати у грошовій формі корисні якості та можливості людини та ураховувати людину разом з її знаннями, навичками та досвідом у складі капіталу. Необхідність цього дослідник пояснював тим, що процес підготовки вмілого працівника вимагає витрат та цілеспрямованих зусиль протягом тривалого часу. Ідеї Р. Оуена, В. Петті пізніше підтримав А. Сміт, засновник сучасної економічної теорії. Він дійшов висновку, що основним капіталом суспільства поряд із машинами, спорудами слід вважати знання, вміння, трудовий досвід людей. Не менш далекоглядними були погляди вченого щодо випереджальної ролі розвитку технічних знань, які зумовлюють «винайдення всіх машин, які полегшують і скорочують працю», сприяють поділу праці, збільшенню обсягів виробництва внаслідок цього [6, с. 6-14].

Багато зусиль до популяризації й розвитку ідей А.Сміта доклав французький економіст Ж. Батист Сей, який розглядав відносини між найманим працівником і капіталістом як обмін послугами і підкреслював, що здібності людини до праці «можна розглядати як капітал, який утворився щорічним нагромадженням і послідовним збільшенням витрат на його виховання» [7, с. 59]. На його думку, підвищенню кваліфікації працівників, зростанню продуктивності праці безпосередньо сприяє розвиток освіти та науки [8, с. 38-40].

Зауважимо, що українські мислителі у ХVIII-XIX ст. (Г. Сковорода, М. І. Туган-Барановський, В. І. Вернадський) висловлювали дещо близькі думки про потенціал людини, значимість розумових здібностей і знань для господарчого розвитку, які в подальшому стали підґрунтям сучасних уявлень про інтелектуальну складову людського капіталу.

Справедливо підкреслити, що у вивченні досліджуваної проблеми певний внесок належить К. Марксу. Виходячи з класових позицій, він застосував термін «капітал» по відношенню до робочої сили, вважаючи її частиною загального капіталу підприємства : «...Ті самі складові частини капіталу, які з точки зору процесу праці розрізняються як об'єктивні та суб'єктивні чинники, як засоби виробництва і робоча сила, з точки зору процесу збільшення вартості розрізняються як постійний і змінний капітал [9, с.220].

Російський вчений С. Г. Струмилін за часів планової економіки вперше довів вигідність інвестування в освітній розвиток населення для підвищення продуктивності праці в країні та оцінив зростання національного доходу за рахунок капіталовкладень в освіту, чим випередив ідеї Т. Шульца і Г. Беккера стосовно економічних вигід від інвестування в людський капітал. Шляхом розрахунків вчений довів: «Вигоди від підвищення продуктивності праці перевищують відповідні витрати держави на шкільне навчання у 27,6 рази, при цьому капітальні витрати скарбниці окупаються вже у перші ж 1,5 року, а протягом наступних 35,5 року держава отримує щорічно чистий дохід на цей "капітал" без будь-яких витрат. Більш рентабельне вкладення "капіталу" було б навіть важко придумати, до того ж тут не враховано тих вигід, які одночасно отримує сам працівник, підвищуючи свій дохід" [10, с. 81].

Окреслене дозволяє впевнено стверджувати, що упродовж двох останніх століть в науковій літературі вже сформувався уявлення про ЛК, його значення у господарському розвитку та необхідність оцінювання. Системне ж викладення думок у вигляді обґрунтування теорії людського капіталу пов'язуємо саме з іменами Т. Шульца і Г. Беккера.

Теодор Шульц вперше обґрунтував, що ЛК є не тільки продуктивним фактором, а й двигуном, фундаментом індустріальної, постіндустріальної та інноваційно-інформаційної економік. ЛК вчений визначив як сукупність вроджених та придбаних здібностей та якостей, які можуть накопичуватися, відтворюватися, можуть бути посилені відповідними інвестиціями. За оцінками дослідника, із виробленого ВВП на накопичення ЛК витрачається вже не $\frac{1}{4}$, як це впливало з колишніх теорій відтворення ХХ-го ст., а понад $\frac{3}{4}$ його величини, що свідчить про закономірність соціальної переорієнтації економічного розвитку. Т.Шульцем було доведено необхідність соціальних інвестицій у здоров'я населення, освіту, умови життя, тобто забезпечення системи різноманітних капіталовкладень у соціальний розвиток [с. 6].

Гари Беккер визначив сутність ЛК як сукупність знань, здоров'я, навичок і досвіду, які використовуються для отримання доходу. Розглядаючи ЛК на мікрорівні, вчений довів, що знання і вміння людини нарощуються і приносять економічну віддачу за умов інвестування в освіту. Грунтуючись на аналізі значних масивів статистичної інформації, Беккер переконливо довів, що освіта завдяки капіталовкладенням стає фундаментом збільшення доходів найманих працівників, роботодавців, держави [12]. Одночасно вчений обґрунтував, що не менший економічний ефект мають також інвестиції в здоров'я, поліпшення умов праці, емоційного та фізичного здоров'я працівників [13, с.40].

Вчений окремо оцінив економічну ефективність вищої освіти, передусім, для самого працівника, довів, що у США віддача від отримання вищої освіти знаходиться на рівні 10–15%, що перевищує показники прибутковості більшості фірм. Завдячуючи Г.Беккеру та його послідовникам інвестиції в освіту стали розглядатися як джерело економічного зростання, не менш важливе, ніж традиційні капіталовкладення.

Положення теорії ЛК різноаспектно розвинули у своїх працях такі зарубіжні дослідники, як Я. Мінцер, Е. Денісон, Дж. Кендрик, Р. Лукас, П. Ромер, Капелюшніков Р. І., Корчагин Ю. А. та ін. Уявлення про ЛК збагатили і дослідження українських науковців. Йдеться про наукові праці В. Антонюк, О. Амоші, Л. Гальків, В. Геєця, О. Грішнєвої, Т. Заяць, О. Захарової, А. Колота, О. Комеліної, В. Куценко, І. Лапшиної, Е. Лібанової, Л. Михайлової, О. Новікової, Л. Семів, Л. Шевчук та ін.

Зауважимо, що підходи вітчизняних вчених щодо визначення сутності ЛК мають певні відмінності. Так, О. Грішнєва трактує ЛК як «сформований і розвинений у результаті інвестицій і нагромаджений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в певній сфері економічної діяльності, сприяє підвищенню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу» [14, с. 280]. В. Антонюк, О. Амоша розглядають ЛК як комплекс чотирьох елементів: знань та продуктивних здібностей, здоров'я, мотивації, мобільності [15, с.21]. В.М.Геєць, Федулова Л.І. розглядають ЛК у складі інтелектуального капіталу країни, головне призначення якого – створення інновацій [16, с.192].

Узагальнюючи наукову думку, пропонуємо таке визначення: людський капітал країни – це сукупність кількісно-якісних характеристик зайнятого в економіці населення, що відображають здатність до продуктивної праці, освітньо-професійного розвитку, реалізація яких у трудовій діяльності забезпечує отримання доходу, прояв інноваційної активності, сприяє піднесенню конкурентоспроможності країни, а на цій основі – досягненню цілей якісного людського розвитку.

Отже, на початку нового тисячоліття зростання економічної могутності країн в сучасному світі вже визначається не обсягом природних або фінансових ресурсів, а передусім людським капіталом високої якості, який розглядається як головний чинник НТП, створення інновацій, високих технологій, піднесення конкурентоспроможності країни. Варто підкреслити, що утвердженню таких поглядів значною мірою сприяли теорії про інновації, розроблені М. Кондратьєвим та Й. Шумпетером [20]. Положення теорії ЛК стали обґрунтуванням забезпечення інноваційного підходу до соціального розвитку, впровадження різноманітних соціальних інвестицій та соціальних інновацій за різними напрямками формування, використання та розвитку ЛК [20].

Усвідомлення ролі ЛК зумовило закономірну увагу розвинених держав до забезпечення інноваційного соціального розвитку. Огляд наукових джерел дозволяє визначити *інноваційний соціальний розвиток* як процес цілеспрямованих прогресивних змін у розвитку суспільства, який супроводжується розробкою та впровадженням соціальних інновацій в усіх сферах життєдіяльності з метою розширення трудових можливостей людини на ринку праці, створення кращих умов для задоволення різноманітних соціальних потреб, всебічного розвитку людини та її самореалізації у сфері праці з максимальним економічним, інноваційним та соціальним ефектом.

Соціальні інновації при цьому трактуємо як комплекс ініціатив, нововведень, нових послуг, корисних змін, які впроваджує держава разом із соціальними партнерами у різних сферах формування, використання та розвитку ЛК в інтересах забезпечення якісного людського розвитку.

Завдяки інноваційному соціальному процесу в країнах соціально орієнтованої ринкової економіки досягається ефективна зайнятість, матеріальний добробут, соціальна захищеність населення, забезпечується доступність якісної освіти, різноманітних соціальних послуг, тобто створюються передумови якісного розвитку та ефективного використання людського капіталу, забезпечення високих показників індексу людського розвитку (ІЛР). В якості ілюстрації наводимо нижче результати аналізу, що засвідчують значимість пріоритетів соціального розвитку, урахування яких в розвинених країнах дозволило забезпечити високі показники ІЛР.

Обробка та аналіз даних міжнародної статистики засвідчує закономірність, яка стосується залежності індексу людського розвитку для країн світу (ІЛРКС) від характеристик, врахованих ПРООН у своїх методиках досліджень, – від очікуваної тривалості життя при народженні (ОТЖ), від середньої тривалості навчання (СТН), від очікуваної тривалості навчання (ОТН, роки), від розміру валового національного доходу на душу населення (ВНД, дол.):

$$\text{ІЛРКС} = 0,082 + 0,522 \cdot \text{ОТЖ} + 0,160 \cdot \text{СТН} + 0,143 \cdot \text{ОТН} + 0,102 \cdot \text{ВНД} \quad (1),$$

де ІЛРКС – індекс людського розвитку досліджуваних країн світу, ОТЖ – очікувана тривалість життя при народженні (роки), СТН – середня тривалість навчання (роки); ОТН – очікувана тривалість навчання (роки); ВНД – валовий національний дохід на душу населення (дол.); модель (1) запропонована автором за результатами обробки статистики (див. табл. 1).

Таблиця 1

Індекс людського розвитку та його компоненти в окремих країнах світу [17, с.133]

	Країна	Індекси людського розвитку та його компоненти				
		ІЛРКС	ОТЖ	СТН	ОТН	ВНД
1	Норвегія	0,943	81,1	12,6	17,3	47557
2	Австралія	0,929	81,9	12,0	18,0	34431
3	Нідерланди	0,910	80,7	11,6	16,8	36402
4	США	0,910	78,5	12,4	16,0	43017
5	Нова Зеландія	0,908	80,7	12,5	18,0	23737
6	Канада	0,908	81,0	12,1	16,0	35166
7	Ірландія	0,908	80,6	11,6	18,0	29322
8	Ліхтенштейн	0,905	79,6	10,3	14,7	83717
9	Німеччина	0,905	80,4	12,2	15,9	34854
10	Швеція	0,904	81,4	11,7	15,7	35837
11	Швейцарія	0,903	82,3	11,0	15,6	39924
12	Японія	0,901	83,4	11,6	15,1	32295
13	Гонконг	0,898	82,8	10,0	15,7	44805
14	Ісландія	0,898	81,8	10,4	18,0	29354
15	Корея	0,897	80,6	11,6	16,9	28230
16	Данія	0,895	78,8	11,4	16,9	34347
17	Ізраїль	0,888	81,6	11,9	15,5	25849
18	Бельгія	0,886	80,0	10,9	16,1	33357
19	Австрія	0,885	80,9	10,8	15,3	35719
20	Франція	0,884	81,5	10,6	16,1	30462
21	Словенія	0,884	79,3	11,6	16,9	24914
22	Фінляндія	0,882	80,0	10,3	16,8	32438
23	Іспанія	0,878	81,4	10,4	16,6	26508
24	Італія	0,874	81,9	10,1	16,3	26484
25	Люксембург	0,867	80,0	10,1	13,3	50557
26	Сінгапур	0,866	81,1	8,8	14,4	52569
27	Чеська Республіка	0,865	77,7	12,3	15,6	21405
28	Великобританія	0,863	80,2	9,3	16,1	33296
29	Греція	0,861	79,9	10,1	16,5	23747
30	Об'єднані Арабські Емірати	0,846	76,5	9,3	13,3	59993

Вихідні дані для моделі наведено у таблиці 1, що відображає індекси людського розвитку та його складові для 30 країн світу за даними Доповіді ПРООН про людський розвиток в 2011 р. [17, с. 133]. Зауважимо, що для аналізу було відібрано країни за критерієм наявності високих значень ІЛР.

Використовуючи модель (1), проаналізуємо вплив окремих складових на індекс людського розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Вплив на значення індексу людського розвитку країн світу його окремих складових

Складова	Позначення	Оцінки впливу на ІЛРКС (%)			Пріоритет
		середнє	мінімум	максимум	
Очікувана тривалість життя, роки	ОТЖ	58,6	55,7	60,9	1
Середня тривалість навчання, роки	СТН	19,0	15,6	21,7	2
Очікувана тривалість навчання, роки	ОТН	17,4	14,9	19,3	3
Валовий національний дохід, дол.	ВНД	4,9	3,0	11,0	4

Примітка: розраховано з використанням моделі (1).

Виходячи з результатів аналізу даних таблиці 2, виявляємо характерну особливість: значення індексу людського розвитку для країн світу визначаються переважно впливом очікуваної тривалості життя при народженні (в діапазоні від 55,7 до 60,9%) та суттєвим впливом середньої тривалості навчання (в діапазоні від 15,6 до 21,7%). Дещо поступається розміру такого впливу очікувана тривалість навчання (її вплив становить 14,9 – 19,3%). Найменшою силою впливу характеризується валовий національний дохід – від 3,0% до 11,0%, що істотно суперечить поширеним поглядам багатьох науковців і практиків, які дотримуються концепції переважаючого впливу на людський розвиток саме економічної складової. Результатами аналізу на прикладі розвинених країн світу підтверджується правомірність іншої концепції, а саме пріоритетності впливу на людський розвиток соціальної складової, представленій ілюстрованим нами аналізом очікуваною тривалістю життя, середньою та очікуваною тривалістю навчання. Саме завдяки соціальній орієнтації економіки, що забезпечує інноваційний соціальний розвиток, досягаються вищі показники ІЛР, кращі умови нарощування якості ЛК.

В Україні, незважаючи на те, що теорія людського капіталу набула поширення та визнання, у практиці соціального розвитку спостерігаються гострі диспропорції, які перешкоджають формуванню якісного ЛК, суперечать задекларованим цілям модернізації України [18], призводять до відставання у показниках ІЛР від багатьох розвинених країн світу (рис.1).

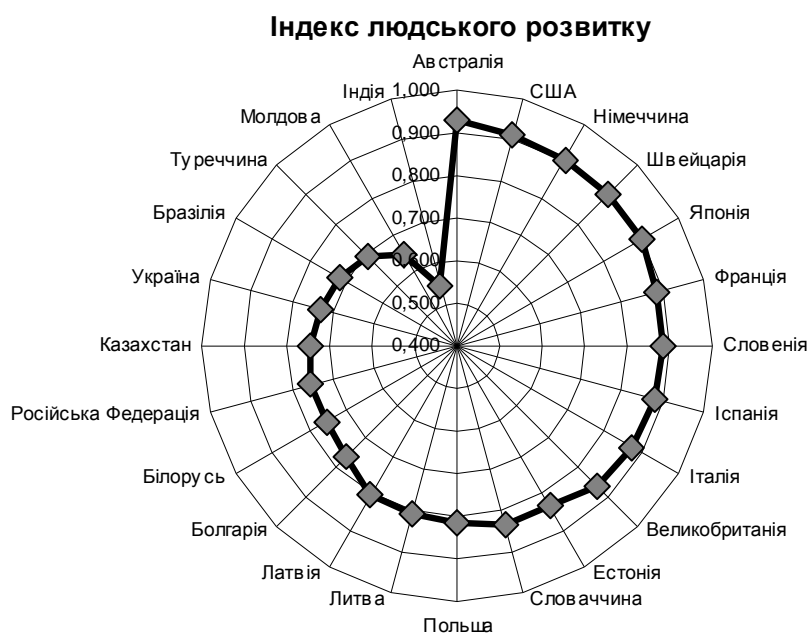

Рис. 1. Україна і окремі країни світу у вимірах індексів людського розвитку [17]

З огляду на світовий досвід, розв'язання стратегічних завдань побудови конкурентоспроможної економіки в Україні є неможливим без пріоритетного розвитку ЛК, подолання існуючого відставання у

соціальної сфері на засадах впровадження інноваційного соціального розвитку. В Україні вирішення цієї проблеми має виняткове значення, оскільки формування ЛК відбувається на тлі медико-демографічної, соціально-економічної та моральної криз, які негативно позначаються на його характеристиках (стані здоров'я, якості освіти, мотивації, активності тощо), обмежують можливості його ефективного розвитку та використання. Наш підхід щодо підвищення якості ЛК в Україні на засадах інноваційного соціального розвитку відображає рис. 2.

Рис. 2. Підвищення якості людського капіталу в Україні на основі визначення та реалізації пріоритетів інноваційного соціального розвитку

Виходячи із концептуальної схеми (рис. 2), коло пріоритетів для розробки інновацій у розвитку ЛК має передбачати: модернізацію системи освіти, охорони здоров'я; відродження культури; забезпечення ефективною зайнятістю, пенсійної реформи; підвищення соціальних стандартів життя, подолання високої диференціації в доходах; надання широкого переліку соціальних послуг, будівництво сучасного доступного житла. Позитивні зрушення у розвитку ЛК можна очікувати за умов інтенсивного інноваційного соціального розвитку, орієнтованого на випереджаючий розвиток соціальних інститутів (освіти, охорони здоров'я, культури); випереджаюче стимулювання високопродуктивної праці кваліфікованих працівників; стимулювання економічного та соціального заможності працюючих та їх родин.

Висновок. Еволюція наукової думки свідчить, що уявлення про людський капітал збагачуються одночасно з накопиченням наукових знань про людину, її можливості, умови прогресу економіки та суспільства.

Виконаний аналіз довів, що людський капітал стає визначальним чинником прогресивного розвитку країни передусім за умов соціальної орієнтації економіки, впровадження соціальних інвестицій та соціальних інновацій у процеси відтворення та використання ЛК.

Позитивні зрушення у формуванні ЛК в Україні можна очікувати за умов інтенсивного інноваційного соціального розвитку, який позначатиметься на стані розвитку населення і розширенні можливостей самореалізації у праці та самозабезпечення. Перспективи подальших наукових розвідок мають бути пов'язані з визначенням науково-методичного інструментарію оцінки впливу соціальних інновацій на ефективний розвиток людського капіталу країни.

Література

1. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: монографія [Текст] / В.П. Антонюк. – Донецьк: НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2007. – 348 с.
2. Аристотель. Політика / Аристотель; пер. з давньогрецької, авт. передм. О. Кислюк. – К.: Основи, 2000. – 238 с.

3. Ксенофонт. Сократические сочинения. Киропедия / Ксенофонт. – М. : ООО «Издательство АСТ»: «Ладомир», 2003. – 363 с.
4. Мудрость тысячелетий / Автор-сост. В. Балязин. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2011. – 304 с.
5. Базилевич В. Д. Історія економічних учень: Підручник: у 2 ч. / За ред. В. Д. Базилевича. – [3-тє вид., випр. і доп.] – К. : Знання, 2006. – Ч. I – 582 с.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
7. Сей Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Сей Ж.-Б. Экономические софизмы. Экономические гармонии. – М. : Дело, 2000. – 232 с.
8. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
9. Маркс К. Капитал. / К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения. т. 23. М., 1960. -709 с.
10. Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда / Станислав Густавович Струмилин. – М.: Наука, 1982. – 472 с.
11. Shultz T. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968, vol. 6.
12. Becker, Gary S. Human Capital. N.Y.: Columbia University Press, 1964.
13. Becker, G. S. Human Capital : a theoretical and empirical analysis, with special reference to education. – 2d ed. – New York: National Bureau of Economic Research: distributed by Columbia University Press, 1975.
14. Економіка праці та соціально-трудоу відносини : підручник / [А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.]. – К. : КНЕУ, 2009. – 711 с.
15. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку: моногр. / В. П. Антонюк, О. І. Амоша, Л. Г. Мельцер та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2011. – 308 с.
16. Україна у вимірі знань / За ред. В.М. Гейця. – К.: «Основа», 2006. – 592 с.
17. Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех. / Пер. с англ.; ПРООН. – М., Издательство «Весь Мир», 2011. – 188 с.
18. Послання Президента України до Верховної Ради України Європейський вибір Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 рр. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02/page?text=%EB%FE%E4%F1%FC%EA>
19. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012.– 256 с. www.niss.gov.ua
20. Бородіна О. Соціальні інновації в системі сільського розвитку www.me.gov.ua/file/link/151218/file/UkrEcon9-2010_Borodina.pdf

УДК 340.12

Т.В. Сендецька

аспірант Науково-дослідного інституту
державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України

ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

Проаналізовано поняття «правового мислення». Розкрито особливості правового мислення, а також розглянуто розуміння вченими поняття «бажане право».

Ключові слова: герменевтика, розуміння, правова думка, бажане право

Проанализировано понятие «правового мышления». Раскрыты особенности правового мышления, а также рассмотрено понимание учеными понятия «желаемое право».

Ключевые слова: герменевтика, понимание, правовая мысль, желательное право

Analyzed the concept of "legal thinking". Peculiarities of legal thinking and the understanding of scientists of the concept of "wishful right".

Keywords: hermeneutics, understanding, legal thought, the right to the desired

Постановка проблеми. Юридична герменевтика, перетворюючи право на творчість, заслуговує на те, щоб бути самостійною парадигмою правового мислення. Недарма ж стародавні юристи вважали юриспруденцію мистецтвом пов'язаним з творчим пошуком добра і справедливості. Значення розкриття проблеми розуміння у правотворчості полягає, зокрема, у виявленні додаткових можливостей для забезпечення найповнішої відповідності законів та інших нормативно-правових актів волі, інтересам і намірам усіх або більшості громадян [1, с. 64–65].